

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA TÜRK AŞİRETLERİNİN ROLÜ*

Paul Wittek

Osmanlı müverrihlerinde göçebeler hakkında rastlanan bilgi ve mütalâalar onların İmparatorlukta oynadıkları gerçek rolü anlamağa epeyce mani olmaktadır. Bunlara göre, Osmanlı devleti, aslında Horasan'dan çıkmış, sonunda uzun ve maceralı bir göçden sonra Kuzey-batı Anadolu'ya varmış olan bir aşiretin reisinin meydana getirdiği eserdir. Fakat daha sonra, devlet kurulunca, göçebe unsur ancak zaman zaman ve her defasında da devlete yabancı ve hattâ hasım bir eleman gibi zikrolunur. Bu, aşiretlere birbirine oldukça zıt olan iki rol atfetmek demektir: hemen söyleyelim ki, birincisi bir hayal mahsulüdür, ikincisi de gerçeğin ancak bir parçasına tekabül eder.

Gerçekten, istilâcı göçebelerin karakteristik eserleri olan «step imparatorlukları»ndan bir diğeri kurmak üzere Orta Asya'dan çıkmış bir «Osmanlı kavmi» fikri pek yanlışdır. Bu cins imparatorluklar stepte birdenbire doğar, çabucak yayılır ve kısa bir ömürden sonra aynı hızla dağılır. Halbuki Osmanlı devleti bir eski medeniyet toprağı üzerinde zahmetle kurulmuştur ve fetihleri üç yüzyıl boyunca sıralanır; her beşerî eser gibi çökmeğe başlayınca da, yavaş ve tedricî olarak ve hiç bir zaman öze dokunmayarak gerilemiştir.

Bununla beraber, muhakkak ki Osmanlı devleti varlığını, her şeyden önce, Orta Asyalı bir Türk kavminin göçünün yarattığı duruma borçludur. Bu, X. yüzyılda başlayarak XIII. yüzyıla ve belki de daha sonraya kadar devam eden Oğuz göçüdür. Bahis

* *Mélanges Georges Smets* (Les Editions de la Librairie Encyclopédique, Bruxelles, 1952) de yayımlanan bu makale, Ercümend Kuran tarafından tercüme edilmiş olup, müellifi tercümeyi gözden geçirmiş ve basılmasına izin vermiştir.

konusu göç, ikisi de batıya götüren iki yol boyunca cereyan etti: biri, Oğuzları Güney Rusya üzerinden Aşağı Tuna ve hattâ Bizans İmparatorluğuna (XI. y.y.), diğeri, Müslüman İran üzerinden Bizans Anadolusuna (XI. y.y.) ve Balkanlara (XIV. y.y.) yöneldi. Kuzey yolunu tâkib eden Oğuzlar hâlâ putatapanlardı; yolları boyunca step bölgesinden çıkmadılar; bundan dolayı asli vasıflarını ve aşiret teşkilâtlarını muhafaza etmiş olmalıdırlar. Buralarda hiç bir iz bırakmadılar ve onlardan Bizans toprağına kabul olunan bir kaç cüz çabucak temessül olunup eridi.

İslâm ülkeleri üzerinden güney yolunu tutan Oğuzların kaderi bambaşka oldu. Bu Türkler, az vakitten beri bile olsa, İslâm âleminin bir parçasını teşkil eden bölgelerden geliyorlar, girdikleri İslâm ülkelerinde kendilerini tamamiyle yabancı hissetmiyorlardı. Diğer taraftan, bu ülkeler yüzyıllardan beri Türk unsuru ile ünsiyet peyda etmişti: münferiden veya küçük topluluklar hâlinde köle-asker olarak getirilen Türkler, sonunda Doğu İslâm âleminde asker sınıfının çoğunluğunu teşkil etmişlerdi. Askerlik mesleği onlardan bir kaçını eyâlet vâililiğine kadar yükseltmişti. X. yüzyıl sonuna doğru, Hilâfetin Doğu ülkelerinde, Türk ırkına mensub bu generallerden biri istiklâlini bile ilân etti. Bu Gazne sultanlığı burada bizi, hanedân Türk aslından olması dolayısıyla değil, fakat siyâseti Oğuzların, Küçük Asya ve Balkanlara kadar uzanacak olan Güney göçünü harekete getirdiği için ilgilendirir.

Tasavvuru mümkün en geniş askerî teşebbüse, Putatapıcı Hindistan'ın fethine girişmiş olan Gazne sultanı, Selçuk âilesine mensub kardeşlerin Oğuzlardan topladıkları kuvvetleri hizmetine aldı. Selçuklular başlangıçta, her hâlde, bir *condottieri* âilesi gibi bir şeydiler. Kaynaklarda açıkça «su-başı» olarak gösterilirler - hiç bir zaman adları aşiret reisi olarak geçmez. Çeşitli aşiretlerin yiğitlerini, askerî birliklerini «Cihâd-ı mukaddes» e girişmiş emirlerin hizmetine bağlayan *condottieri*'lerin bayrağı altına toplanan şey; muhtemelen «Kâfirlere karşı savaş» çağrısı ve bol ganimet ümidiydi. Gazneli Mahmud'un Hindistan'a karşı yönelttiği savaş da, mütemediyen yeni gönüllülere ihtiyaç gösteren uzun vâdeli bir teşebbüstü. Şu hâlde, Türk savaşçıların âilelerini (âile en geniş anlamda) Horasan'a çağırarak pek tabii idi. Sefer aralarında birlikler orada, hemcinsleri yanında dinlenir ve saflarını yeni gönüllülerle pekleştirilebilirlerdi. Göçebelerin Doğu İran'a

bu girişi geniş ve uzun zaman devam eden bir göç hareketinin başlangıcı olacaktı.

Ezici askerî kuvvetlere hâkim Selçuklu kardeşler, onları hizmetine almış olan Sultan ile bozuşmakta ve İran'ın iç mücâdelelerine sürüklenmekte gecikmediler. Ülkedeki çeşitli partiler bu pek kudretli kumandanların desteğini kazanmağa çalışarak onları kendilerini müstakil emir ilân etmeğe teşvik eylediler. Selçuklular, bir İslâm bölgesinde emir olduktan sonra bu sıfatla, Türk orduları sayesinde, bir kaç yıl içinde hemen bütün Doğu İslâm âlemini bir imparatorluk hâlinde birleştirmeye başarabildiler. Müşterek saltanat süren hanedânın reisine Halife tarafından «Sultan» unvânı tevcih olundu. Horasan'a yerleşmiş göçebelerin bu olaylarla ilişiği yoktu; topluluklarının her biri kendi reisine tâbi olarak, gevşek ve kopmağa hazır bağlarla Selçuklulara bağlıydılar. Orduların ilerlemesiyle onlar da bütün imparatorluğa yayıldılar; yerlerini ise Türkistan'dan başka göçebeler aldı. Bu sonuncular muhtemelen tam aşiretler hâlinde geldiler. İmparatorluk toprakları üzerinde dolaşan, fakat yerli cemiyet teşkilâtı dışında kalan bu göçebe unsur, hükümet için ciddi bir mesele arz ediyordu: hiç olmazsa onun göçlerine bir yön vermek, onu kalabalık ve ekili bölgeler dışındaki «arazi-i metrûke» ye, yâni ıssız topraklara münhasır kılmak, yahut da, en iyisi, kendisine bir mahreç aramağa zorlamak gerekiyordu.

İdeal mahreç Bizans Anadolu idi. Burası bir çok defa denenmiş, fakat daima, Bizans ile Müslümanlar arasındaki mücâdele yüzyıllarında sınırlarda teşekkül etmiş olan savunma sistemi tarafından kapatılmış bulunmuştu. Bu sınırları bekleyen Akritler (*Akritai*), yani uc-erleri, ayrı bir askerî cemiyet teşkil ediyorlardı; bunlar, Türkler dahil, pek çeşitli milletlerin bir halitasıydı; fakat korudukları eyâletlerin toprağına iyice kök salmışlardı. Payitaht medeniyetinden çok uzak olarak, bir çok hususta karşıtları «Gazi»lere, yâni Müslüman uc-erlerine yaklaşıyorlardı. Diğer taraftan, bu Gaziler de, yüzyıllardan beri aynı toprağın ve bu kadar uzun sürüp değişik başarı gösteren bir mücâdelede karşı karşıya duran iki düşman ordusu arasında tabiatıyla hasıl olan kültür alışverişinin tesirine mâruz kalmışlardı. *Akritai* ve Gaziler ayrıca müşterek olarak canlı bir hürriyet duygusuna sahiptiler ve hükümetleriyle aralarında anlaşmazlık çıktığı zaman,

isyan etmekten ve hattâ karşı tarafa geçmekten çekinmezlerdi. Hususiyile, XI. yüzyıl ikinci yarısında Akritlerin Bizans hükümetiyle münasebetleri çok bozuktu. 1071 Malazgirt bozgunundan sonra bu hükümet fi'len ortadan kalkınca, müdafaa sistemi tam bir anarşi içinde yıkıldı ve Anadolu'ya giriş kapısı Türk göçebelerine genişçe açıldı.

Oğuzları, yarımada'nın bütününü aşarak Kostantaniyye karşı yakasına kadar götürülen bir ilerleme Selçuk sultanınca ne tahmin, ne de arzu olunmuştu. Sultan, Malazgirt seferine, Bizans toprağı üzerinde her hangi bir emel beslemeden girişmiş ve zaferden sonra derhal barış yapmakla yetinmişti. Başlangıçta, kendiliğinden meydana gelen duruma da hiç önem vermedi. Bununla beraber Anadolu tamamıyla göçebelere terkedilmemişti. Şurada burada mahallî direnme merkezleri teşekkül etti; bunlar, Bizans idaresinin geri gelmesini bekleyerek, topraklarını korumağa çalıştılar. Doğuda, eski sınır eyaletlerinde ise *Akritai* ve Gazi reisleri kendilerine beylikler düzüyorlardı. Sonunda Gaziler başarı sağladılar. Müslüman ve (hiç olmazsa çoğunlukla) Türk olduklarından, göçebeler üzerinde nüfuz icra edebiliyorlar, onların desteğinden faydalanıyorlar ve kendi topraklarındaki şehir ve köylere saldırı-malarını sağlıyorlardı. Hıristiyan ahali, eski *Akritai* efendilerinden pek az farklı olan bu yeni hâkimlerle kolayca uyuştu. Fakat, hâkimiyetlerini batıya doğru epeyce ilere götürülen bu Gazi emirliklerinin başarısı, Selçuk hanedanından olan bir emirin haiz bulunduğu itibarın, idare ettiği askerî ve kültürel vasıtaların bütün gücü ile Anadolu'nun merkezinde ayrı bir devlet kurmasından itibaren, azalmağa mahkûm olacaktır. Selçuk emiri, sonunda, onları kendi «Rum Sultanlığı»na katacaktır.

Selçuklular İslâmiyete yeni kazandırılmış olan bu «bilâd-ı Rum», yâni «Rum-ili»'nde, eski müslüman ülkeleri örneğinde bir devlet ve bir medeniyet kurmak için lâzım gelen bütün unsurları birlikte getirdiler veya sonradan celbettiler. Sarayda, idarede, iş hayatında, edebiyatta farsça, dinle ilgili her şeyde (bu arada hukuk işlerinde) ve öğretimde ise arapça hâkimdi. Fakat, kapıkulu olsun, sipahi kuvvetleri olsun, ordu ve ondan çıkan kumandan ve memurlar çoğunlukla, hiç olmazsa dil bakımından, Türktü. Gazi unsuru yeni sınırlarda, yâni Bizans'ın kıyı eyâletlerini kurtarabildiği Batı ile Kuzey'de ve bir hıristiyan kiralığın, Küçük

Ermenistan'ın kurulduğu Güneyde tekrar teşekkül etmişti. Gaziler yeniden Akritlerle karşı karşıya durmaktaydılar; yeniden hasma ve yerli medeniyete temessül hareketi başladı. Ülkedeki hıristiyan kadınları veya düşmandan kaçırdıkları kızları karı olarak aldılar; kendi taraflarına geçen Akritleri saflarına bile kabul ettiler. Bu Gaziler en çok dil bakımından Türktür. Buna karşılık, göçebeler Türk karakterini hiç bozulmadan muhafaza ederler. Onların müslümanlığı bile ayrı bir tarzdadır; bunda «şaman» a hâlâ pek benzeyen «Şeyh» hâkimdir. Sultanın hükümeti onları burada da ekili bölgelerden uzak tutmağa ve sınırların dağlık kısımlarına yöneltmeğe gayret eder. Göçebeler, Gazileri pek yabancı bir unsur saymazlar; nitekim, göçebe çocukları onların saflarına kabul edilirler. Bâzan göçebe topluluklardan biri hıristiyan toprağına yapılan bir akına tekmiliyle katılır; hattâ bunlar boş arazideki terkedilmiş köylere yerleşerek «yarı-göçebe» olurlar.

XIII. yüzyılda, Moğol baskısı neticesinde yeni Türk aşiretleri geldi; bunlar da Anadolu göçebelerini Batı sınırlarına sürdüler. Rum sultanlığı, aynı zamanda, Moğollar tarafından istilâ olunmuş İslâm ülkelerinden gelen ve en çeşitli unsurlardan mürekkep olan bir mülteci kitlesini kabul etti. Fakat, az sonra, bizzat Selçuk sultanı Moğolların bir tâbii ve âleti oldu. O zaman, sınırlardan başka bir sığınak kalmadı. Kaçaklar - göçebe toplulukları, Sultanın ordusundan dağılmış birlikler, asilzade ve memurlar, ulema ve dervişler, şehirli tâcirler ve sanatkârlar - Gazi reisleri etrafında toplandılar. Bu reisler artık kendilerini kukla Sultanlara bağlı hissetmiyorlar, müstakil kumandanlar olarak davranıyorlardı. Gazi reisleri, bir taraftan bu tehacüm neticesinde artan kuvvetlerinden, diğer taraftan tam bu esnada Bizans İmparatorluğunun müdafaa vasıtaları zayıflamış ve Akritleri ihmale uğramış olması keyfiyetinden faydalanarak, Sultanın ve onun Moğol efendilerinin nüfuz sahası dışında kendilerine beylikler zabtetmek maksadiyle Bizans eyâletlerine saldırdılar. Kostantaniyye'nin yakın civarını koruyan bir savunma bölgesi müstesna, Bizanslıların o zamana kadar Küçük Asya'da sahib oldukları her yer, 1300'e doğru, çeşitli Türk beylerinin eline geçti. Kostantaniyye'ye karşı savaşın Osmanlı gazileri, burasını ele geçirincede kadar, daha bir çeyrek yüzyıl mücâdeleye devâm edeceklerdir. Fakat, müstesna vazifeleri onlara müstesna bir kader sağlar. Komşu beyliklerin ve hattâ

daha uzak ülkelerin savaşı unsurlarını tam işte bu uzun mücadele onların bayrağı altına toplar; öyle bir kuvvetler topluluğu ki, o yüzyılın ikinci yarısında onlara Balkanları fethetmek ve diğer Anadolu beyliklerini ülkelere katmak, yâni bir imparatorluk kurmak imkânını verecektir.

*
**

Bu oldukça kısa ve basitleştirilmiş taslak, Oğuzların Güney göçünün, Horasan'a girişlerinden itibaren kendilerinin faal bir unsur olarak doğrudan doğruya katılmadıkları siyasî olaylar neticesinde meydana geldiğini gösterecektir. Yolları boyunca bir-biri ardına ortaya çıkan emîrlükler, sultanlıklar ve imparatorluklar hiç de onların eseri değildir; hattâ onlara yol gösteren ve açan çok kere devlettir. Bununla beraber, bu siyasî teşekküller onların göçü olmaksızın mümkün olamazdı: bu devletlerin çerçevesi dışında kaldıkları hâlde, bunları doğuran insan malzemesini -kurucu hanedanlar, vâliler ve savaşçıları-sağladılar. Fakat, bu unsurları sağlamakla onları kaybettiler. Gerçekte, bu Türkler göçebe hayatı terk ediyor ve aşiretleriyle bağlantılarını keserek sağlam teşkilâtli bir medeniyete, menfaat ve ideallerine canla başla sarıldıkları bir cemiyete giriyorlardı. Bu demek değildir ki, onlar göçebe geçmişlerinin hâtirasını, bâzı âdet ve gelenekleriyle muhafaza etmiyorlardı; aksine, böyle saf ve basit, hür ve savaşçı bir çevreden gelmekle iftihar ediyor, bunun hasretini duyuyor ve bunu idealleştirmeye meyleliyorlardı. Unutmamalıdır ki, bu aşiret halkları hiç de vahşi değildir ve kendilerine has bir medeniyete sahiptirler; yalnız bu medeniyet büyük aşiretlerin ve hatta kudretli aşiret birleşmelerinin teşekkülüne müsait steplerden başka bir coğrafi çevrede gerilemeğe mahkûmdur. Bu aşiretler İran, Ermenistan ve Anadolu'nun dağlık bölgelerinde, zarurî olarak, sonunda birbirleriyle teması kaybedecek olan küçük gruplara bölündüler. Vaktiyle mağrur bir aşiretin bu zayıf düşmüş ve fakirleşmiş parçaları, ekseriya hükümetin veya üstün göçebe grupların pasif oyuncakları olmuşlardır. Bir yerde bir veya bir çok aşiretin faaliyeti görülürse, bu yeni gelmiş göçebelerin işidir ve faaliyetleri, bir devlet kurmak hedefine değil, mevcut devlet aleyhine yönelmiştir; zira, onun «müdâhaleleri»ni direnme göstermeden kabûl etmezler.

Devlet ile göçebeler arasındaki bu zıtlık tarih boyunca devam edegelir. Umumiyetle, fırsat buldukça soygun yapmaktan başka suç işlemeyen küçük ve kudretsiz göçebe toplulukları bile, her kovulmuş kimsenin sığınak aradığı muhtemel isyan yuvalarıdır ve bir iç savaş çıkınca, âsi tarafın bayrağı altına üşüşerek ciddi bir tehlike hâlini alırlar. Bununla beraber, göçebe unsur ülkenin iktisadiyatına katılır: göçebelerin yetiştirdikleri atlar ve hayvanlar, kadınlarının imal ettikleri halılar iç pazarda değeri bilinen mallardır ve orada, köylülerin ve şehirlerin mahsulleriyle mübadele olunurlar. Bu iktisadî rol azımsanamazsa da, göçebelerin girdikleri ülkelerde icra ettikleri başka bir vazife, ehemmiyet itibariyle bunu fazlasıyla aşar: bu ülkelere hâkim ve savaşçı unsur olarak vermiş oldukları insan malzemesi, Türk ırkının faziletlerine tamamiyle sahip bulunarak yurtlarda büyüyen gençlik tarafından devamlı bir şekilde yenilenmeseydi, çabucak erirdi.

Bu cinsten bir etnik ihtiyat hazinesinin mevcudiyeti, Oğuz göçü boyunca meydana gelen siyasî teşekküllerin sonucusu ve en önemlisi olan Osmanlı İmparatorluğunun mukadderatında kat'î âmillerden biridir. Bu imparatorluğun uzun ömürlü olması, yayılma gücü ve direnmede sebâtı, son olarak da, bugünkü Türkiye hâline gelişi yalnız bununla izah edilir. Konumuzun incelenmesinde dâima başlıca yeri işgal etmesi gereken şey, işte bu etnik ihtiyat hazinesidir.

İmparatorluğu doğuran emirliğin bir «Gazi» eseri olduğunu gördük. Gerçekten, bu kadar uzun bir mücadeleyi yürütmeğe ve aynı zamanda, fethedilmiş ülkede bu mütemadî savaşı lâıykıyla destekleyip idare edecek bir devleti vakit geçirmeden teşkilâtlandırmağa muktedir tek unsur Gazilerdi. Onlar bu savaşta kendilerine yardım edecek olan «müslüman» unsurları cezbederek kullanmağı biliyorlardı. Bizanslılardan bir şehir alınır alınmaz, adı geçen unsurlar, yâni şehirli müslümanlar da oraya yerleşirlerdi; öyle ki, fâtihi öncülerini hemen anavatan medeniyetinin tâkibi ettiği bir çeşit «kolonizasyon» hareketini akla getirmek mümkündür. Bu «müslüman» unsurlar Osmanlı beyliğini, siyasî ve kültürel bakımlardan, Klâsik İslâm geleneklerinin ihyâsını hedef tutan bir devlet olmağa doğru geliştirdiler. Osman Gazi'nin halefleri tedricen «Sultan»lar hâline geldiler; onların etrafında, karakterini dil ve ırktan ziyâde din ve medeniyetin tâyin ettiği bir «Osmanlı»

cemiyeti teşekkül etti. Türkçe devlet dili olarak tutunduysa da, bu arapça ve farsçadan alınma terim ve kurallarla dolu «Osmanlıca» şekline inkılâbı bahâsına mümkün oldu. Diğer taraftan, XVI. yüzyıl başlangıcında, yabancı müşahitler, saray ve orduda öncelikle slavca konuşulduğu intibâını hasıl etmişlerdir. Gerçekten, saray ağaları, muhafızlar ve içoğlanları, yeniçeri ordusu subay ve erleri gibi, hep genç yaşta düşman ülkelerinden yahut tâbiyet altındaki hıristiyan halktan kaldırılıp müslüman edilmiş ve «türkleştirilmiş» yabancılardır. Padişah, devlet idaresinde ve savaşta, işte gitgide bu «kul»lara dayanıyor, eyâletlerinin vâlilerini, vükelâsını ve hattâ dâmatlarını bunların safından seçiyordu. Gazi unsuru sınırlarda bırakılıyor ve sınırlar Balkanlar üzerinden Batıya doğru ne kadar çok ilerlerse, merkez bölgelerde teşekkül eden Osmanlı cemiyetiyle temasını o nisbette kaybediyordu. Bununla beraber, bu unsur, kendi saflarından çıkmış olan bu toprakların büyük kısmını timar olarak elinde tutan sipahi sınıfı hâlinde, İmparatorluğun bütün sathında bir bakıma mevcut bulunuyor, yâni geniş ölçüde gayr-i Türk bir köylü sınıfı üzerine yerleşmiş bir savaşçı asiller tabakası teşkil ediyordu. Fazla olarak, bütün devlet, hikmet-i vücûdu olan «Cihâd-ı mukaddes» fikrine bağlı bulunuyordu; bizzat Padişah, her şeyden önce, kendisinin de bir «gazi» olduğunu hiç bir vakit unutmuyor ve seferler zaman zaman onu timarlı sipahiler ve hattâ sınır savaşçıları arasına getiriyordu. İlâve olunmalıdır ki, saray ve ordunun türkleşmiş İslâv «kul»ları, kendileri de geniş ölçüde «Balkanlaşmış» timarlı sipahiler ve Gazilere çok yakındırlar. Bununla beraber, Türk unsuru büyük nisbette azınlıktadır ve fazla olarak bir taraftan Arab-Fars medeniyetinin, diğer taraftan da İslav-Bizans medeniyetinin tesiri altında karakterini yitirmek tehlikesine mâruz bulunur.

Durumun ciddiyeti daha XIV. yüzyıl sonuna doğru hissedilmiş olmalıdır. Fakat, tam bu devirde Osmanlılar, Anadolu'nun doğusuna doğru yayılarak gerçek Türk aşiretleriyle temasa geçerler. Bu aşiretler, Batıdaki küçük göçebe toplulukların aksine, geleneklerini bozulmamış hâlde hâlâ muhafaza etmekteydiler. Bu temas Osmanlıları Türklük karakterinin şuuruna yeniden vardi: padişah «Han» millî unvânını aldı, kendisini Oğuz boylarının en asiline bağlayan bir şecereye sahib oldu. Osmanlı devleti bu boydan çıkmış gibi gözüktü. Bütün bunlar uydurma ise de, bu

uydurmanın geleneğe girişi bile, mânâsı pek derin bir tarihi keyfiyettir: daha bir çok tezahürlerle kendini belli eden ve devam edici tesirleri olmuş bulunan bu ilk «millî» hareketle ilgilidir. Bununla beraber, Devletin Türk karakterini korumağa, sadece bu keyfiyet muhakkak ki kâfi gelmiyecekti. Fakat, pek daha önemlisi, Osmanlı devletinin Doğuya doğru genişlemesiyle, sınırları içinde yaşayan göçebe unsurun tam mevcutlu aşiretlerle kuvvetlenmesi keyfiyeti bu zamana rastlar. Öyle ki, göçebe unsur, o vakit yoğun bir etnik ihtiyat hazinesi teşkil etmekteydi.

İmparatorluk vekayinamelerinde aşiretlerin münhasıran karışıklık ve isyan yuvaları gibi gözükmesi keyfiyeti şaşırtmamalıdır; vak'anüvisler yalnız «olayları» kaydeder ve normal hayatı meskût geçerler. Devletin bünyesini ve iyi hükümet etme prensiplerini inceleyen siyâset ilmi kitaplarında da, bu göçebelere idare sistemleri içinde yer bulunmaz; göçebelere, yabancı ve hasım bir unsur olarak bahsolunur. Bununla beraber, hükümetin aşiret reislerini kendi memurları arasına katarak ve onlara, asker ve amele vermek, vergi ödemek gibi bâzı mükellefiyetler yükleyerek bu toplulukları siyasi ve idarî teşkilât kadroları içine sokmağa nasıl çalıştığını görmek mümkündür. Bu hususlarda ve göçebelere iktisadî hayâta katılma payı hakkında kanunnameler ve öncelikle de, eyâlet makamlarına tevcih olunmuş fermanlar gibi, idarî vesikalarda daha zengin ve izahat verici mâlûmat bulunur. Göçebelere imparatorlukta oynadıkları rollerin muhakkak ki en önemlisi olan bir etnik ihtiyat hazinesi teşkil etmeleri hakkındaki bilgiyi de, hususiyle bu son kaynak sınıfında aramak gerektir. Maalesef, bu hususta metinler ancak seyrek olarak vâzih mâlûmat verirler. Başka türlü de olamazdı; zira, burada kendiliğinden meydana gelen ve ne kanunlaşmış, ne de farkedilmiş bulunan âdeta yeraltında işleyen sessiz bir sızma olayı bahis konusudur. Bununla beraber, adı geçen idarî vesikalar sayesinde ve biyografya eserleri, toponomi, folklor, halk edebiyatı gibi diğer kaynaklar yardımıyla, bu etnik ihtiyat hazinesinin Osmanlı cemiyetinin Türk tabakasını hangi yollarla ve ne ölçüde devamlı şekilde besleyip yenilediği, hiç olmazsa tahminî olarak, istihraç sûretiyle tesbit edilebilir.

Bu araştırmadan çıkacak olan ve burada başlıca hatlarını tahminen çizdiğim tabloda, muhakkak ki, ilk önce göçebelere

bir yarı göçebelik intikal devresi geçirdikten sonra, çiftçi olarak yerleşmeleri görülecektir. Bu, onların XI. yüzyılda Anadolu'ya girişinden itibaren başlamış ve günümüze kadar devâm edip şimdi hemen hemen tamamlanmış gibi görünen bir olaydır. Hükümet bunu dâima teşvik etmiş ve bâzan da zorla kabûl ettirmiştir. Bahis konusu olay, hükümet tesiri altında cereyan ettiği hâllerde, vesikalarda az çok tâkib olunabilir. Fakat, büyük toprak sahiplerinin rızasıyla veya onların rızası olmaksızın, kendiliğinden yerleşme daha geniş ölçüde vukubulmuş olmalıdır. Bu olayın vüs'ati göçebe topluluklarının adlarından veya kendilerine mahsus dillerinden alınmış yeradlarının çokluğunda belirir; gelişmesi de, muhakkak ki Divan-ı hümayun tapu defterlerinde izlenebilir. Göçebelere köylü sınıfına girişi Anadolu'yu ve Rumeli'nin bazı bölgelerini tedricî olarak Türk ülkeleri hâline getirmiştir. Göçebe asıllı bu çiftçiler, köylü tabakasına -oldukça sınırlı ölçüde- açık bulunan imkânlardan faydalanarak, zamanla şehirlere varıp diğer içtimâî sınıflara sokuldular.

Fakat, göçebe unsur, şehirlere doğrudan doğruya giriş yollarını da bulmuş olmalıdır; zira, göçebelerin buralarda başlıbaşına mahalleler işgal ettikleri görülür. Bu hayret verici vâkıayı izah için, meselâ bir aşiretin bahis konusu şehirle bir iktisadî hayat birliği kurarak bunun civarına yerleştiği ve şehrin surları dahilinde sanatkârlarını (misal olarak, debbağlarını) yerleştirdiği farz olunabilir. Bunlar şehirde sanatları için daha çok kolaylıklar buldukları gibi, mallarını satacak bir pazar da elde etmiş olurlar. Zâten, aşiretlerde her türlü sanatkâr mevcuttur ve bunlardan bir çoğu şehir hayatına münferiden girmiş olmalıdır.

Aşiretlerin hükümet tarafından bir eyâletten diğerine tekmiliyle nakli, ihtimal ki çoğu hâlde bir cezâlandırma tedbiridir; fakat, yeni fethedilmiş ülkelere nakil bahis konusu olunca, göçebelerin oralarda mevcudiyetini hükümetin faydalı ve hattâ zarurî bir keyfiyet saydığı anlaşılır. Bu tarzda en eski yerleştirme, aşiretleri Balkanlara götürmüş olandır (XIV. yüzyıl): bunların Boğazları geçişi, hükümetin hiç olmazsa rızası bulunmadan mümkün olmazdı. XVI. yüzyılda, aşiretlerin yeni fethedilen Kıbrıs'a girişi hakkında, hususiyle çokça vesikaya mâlikiz. Bu göçebe yerleştirme siyâseti, münhasıran onların hayvan yetiştirici ve çoban olarak iktisadî önemlerinin takdirine dayanmadığı muhakkaktır.

Daha önce söylendiği gibi, hükümet, göçebe toplulukları devlet teşkilâtına katmak yolunu tutmuştur: bunları idarî vahdetler, reislerini de muayyen askerî kıt'alar vermekle vazifeli memurlar sayardı. Gerçektir ki, bu kıt'alar yavaş yavaş yalnız mâden ve orman işletmeciliğinde, yol ve umumî hizmet binâları inşaatında ırgat olarak, hususiyle ordunun ihtiyaçlarını ve her türlü zarurî işi görmeğe hazır «amele - asker» olarak kullanılacak, onlardan başka surette faydalanmaktan vazgeçilecektir. Fakat, imparatorluğun parlak devrinde bunlar iyi teçhiz olunmuş süvari kıt'alarıdır ve reisleri timarlı sipahi subaylarıyla aynı mertebededir. Bu keyfiyet, bahis konusu savaşıtlara timarlı sipahi sınıfına geçiş yolunu muhakkak ki açmıştır; zira, kahramanca davranışlar bir timar tevcihiyle mükâfatlandırılırdı. Bazı göçebe kıt'aları Alp derelerine ve hattâ Venedik yakınlarına kadar dehşet salan akınlarda hafif suvari olarak hizmet ettiler. Osmanlıların Avrupa nazarında Hun sayılması, muhtemelen bu Asyalı görünüşlü seri suvariler yüzündendir. Bunlar akınlarda sınır gazilerine karıştırdı ve ganimete düşkünlük, onlardan bir haylisini muhakkak ki, bu sonuncular safında alıkoymuştur. Fakat, bu timarlı sipahi veya Gazi durumuna geçiş yolu ancak Rumeli göçebelerine açıktı ve o da, gördüğümüz gibi, yalnız ilk yüzyıllarda mümkündür. Bu sınırlamaya tâbi olmayan bir başka yol, aynı tarzda fakat muhtemelen çok daha geniş çapta işlemiş olması gereken gönüllü yazılmadır: her seferden önce, imparatorluğun bütün câmilerinde «Cihâd-ı mukaddes» ilân olunur ve her yere, asker toplamakla vazifeli subaylar konulur. Gönüllülerin çoğunluğunun, çadır altında yetişmiş gençlik tarafından sağlanması şaşılacak bir şey değildir.

Nihâyet, göçebe menşeli unsurların Osmanlı cemiyetinin çeşitli sınıflarına ve hattâ ulema sınıfına girebildiği daha bir sürü münferit yollar, muhakkak ki olmuştur. İstidatlı bir çocuk, gerçekten, yurt hocasından iptidâî bir tahsil alabilirdi. En yakın şehrin medresesine gönderilen bu çocuk, belki de, sonunda payitahtın bir kelâm veya fıkıh kürsüsünde meşhur bir müderris olarak parlayabilirdi. Tarikatler de, şehirlerdeki tekkelerinde, göçebe çevresinden gelmiş bir hayli dervişe sahip olmalıydılar. Ancak biyografya eserlerinin sistemli bir taranması, İmparatorluk fikir hayatına bu çevrenin hangi ölçüde katıldığı hakkında bir fikir verebilir.

Göçebe unsurlar Osmanlı cemiyetine girmekle, bu cemiyette Türk unsurunu devamlı olarak kuvvetlendirip yenilediler; fakat, köylü olan ve öyle kalanlar müstesna, az veya çok zamanda «Osmanlılaşma» ya da mahkûm oldular. Köylüler birbirinden ayrı köylerde kendi aralarında yaşadıklarından ve böylece yabancı tesirlerden korunmuş olduklarından, göçebe hayattan çıktıkları hâlde, Türk karakterini bozulmadan muhâfaza ettiler. Göçebeler bugün Türkiye'de ortadan kalkmışsa, bu muhakkak ki onların ziraatçi olarak ülkeye topyekûn yerleşmesi sebebiyledir. Öyle ki, bugünkü köylü sınıfı geniş çapta, hattâ muhtemelen çoğunlukla, göçebe menşelidir ve Anadolu itiraz kabul etmez surette bir Türk toprağı olmuştur. İmparatorluğun nihai can çekişmesi hengâmesinde anavatanın hürriyetini kurtaran ve Yeni Türkiye'yi doğuran işte bu tecânüsdür. Ortadan kalkmakta olan Osmanlı cemiyetinin yerine burada meydana gelen cemiyet, gittikçe daha çok, geniş Anadolu halk kitlelerinden beslenmektedir. Türkiye türkleşmektedir; son otuz yılda vukubulan değişiklik maddeten «görülebilir». Böylece, bu kadar yüzyıl sonra, Oğuz göçü, sonunda göçebe unsurun tamamıyla temessül olunup esas bünyeye katıldığı bir devletin meydana gelişiyle neticelenmiştir.